

บทนำ

หนังสือเป็นสิ่งสำคัญยิ่งในการที่จะทำให้คนเรามีความก้าวหน้า เพราะว่ามันช่วยทุกคนเกิดมาแล้วต้องหัด ต้องเรียน ทั้งในทางกาย ทั้งในทางใจ เพื่อที่จะมีความสามารถ และมีความรู้ที่จะดำรงชีพได้¹ หนังสือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความคิดอันเป็นรากฐานเบื้องต้นในการพัฒนาประเทศในกานต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นทางด้านการศึกษา เศรษฐกิจและสังคม ทั้งนี้เพราะ "หนังสือเป็นประจักษ์เครื่องมือในการส่งเสริมสติปัญญา ความรู้ ตลอดจนการฝึกฝนประภคิษฐ์สิ่งต่าง ๆ ของมนุษย์และนักปราชญ์ทั้งหลายในอดีตและปัจจุบันที่ถ่ายทอดความรู้นั้นไว้เป็นลายลักษณ์อักษรเก็บรักษาไว้เพื่อให้อนุชนรุ่นหลังได้ศึกษา และค้นคว้าต่อไป หนังสือจะช่วยให้ทราบเหตุการณ์ในอดีตอันเป็นเรื่องราวแห่งความสำเร็จและความผิดพลาดของมนุษย์"² ดังมีคำกล่าวที่ว่า "มหาวิทยาลัยที่แท้จริงของทุกวันนี้คือ บรรดาหนังสือต่าง ๆ (The true university of these days is a collection of books)" คำนี้เหตุนี้จึงอาจกล่าวได้ว่า หนังสือเป็นเครื่องมือในการส่งเสริมสติปัญญา หรือเป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาความคิด ฉะนั้นความเจริญของประเทศชาติก็อาจจะพิจารณาได้จากการศึกษาที่ประเทศนั้นมีหนังสือสำหรับอ่านจำนวนมากน้อยเพียงใด ถ้าปริมาณหนังสือภายในประเทศมีน้อยไม่เพียงพอต่อความต้องการ ประชาชนส่วนใหญ่มิได้รู้หนังสือ ก็แสดงว่าประเทศนั้นยังคงความเจริญอยู่มาก

¹ "พระบรมราโชวาทพระราชทานแก่คณะสมาชิกท้องสมุททั่วประเทศ," วารสารท้องสมุท, 16 (มกราคม - กุมภาพันธ์ 2515), หน้า 1.

² Alfred Stefferud, (ed.), The Wonderful World of Books, (3 rd. ed.; Boston: Houghton Mifflin, 1953) pp. 18-20.

หนังสือได้เข้ามามีบทบาทต่อวงการศึกษาระดับประเทศไทยมาหลายร้อยปีแล้ว แต่ยังมีผู้ทำการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องประวัติความเป็นมาและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยน้อย และยังไม่มียุทธศาสตร์หรือรายงานผลการศึกษาค้นคว้าในเรื่องนี้อย่างสมบูรณ์พอที่จะใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงที่ให้ความรู้เกี่ยวกับเรื่องนี้ได้ ด้วยเหตุนี้ผู้เขียนจึงมีความสนใจอย่างยิ่งในอันที่จะค้นคว้ารวบรวมเรื่องราวเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ตลอดจนวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อจะค้นคว้าเรื่องราวของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยอันจะเป็นหลักฐานอ้างอิงที่ให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย
2. เพื่อทราบปัญหาของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย
3. เพื่อทราบจำนวนหนังสือที่ผลิต
4. เพื่อทราบการดำเนินงานของโรงพิมพ์ที่สำคัญ ๆ
5. เพื่อเป็นแนวทางให้ผู้ผลิตได้ผลิตหนังสือที่มีคุณค่าต่อการอ่าน
6. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับเรื่องของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยต่อไป

ขอบเขตของการวิจัย

เป็นการศึกษาและวิจัยเรื่องประวัติและวิวัฒนาการการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย ตั้งแต่สมัยแรกเริ่ม (รัชกาลสมเด็จพระนารายณ์มหาราช) จนกระทั่งถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2514)

วิธีดำเนินการค้นคว้าและวิจัย

1. ศึกษาค้นคว้าจากหนังสือ วารสาร และเอกสารทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศเกี่ยวกับประวัติการพิมพ์ในต่างประเทศ

2. ศึกษาคุณค่าจากหนังสือ สิ่งพิมพ์ต่าง ๆ และเอกสารต้นเรื่อง ทั้งภาษาไทย และภาษาต่างประเทศ อันมีต้นฉบับตัวเขียน เอกสารโต้ตอบ พระราชหัตถเลขา และจดหมายเทศซึ่งเกี่ยวกับเรื่องประวัติการพิมพ์หนังสือในประเทศไทย

3. สำนักรวจำนวนการผลิตหนังสือในประเทศไทยจากเอกสาร

4. สำนักรวและสัมภาษณ์ผู้จัดการโรงพิมพ์ที่สำคัญเพื่อทราบการดำเนินงาน

5. สัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญและผู้ที่เกี่ยวข้องในวงการพิมพ์เพื่อให้ได้ข้อมูลและข้อคิดเกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือของไทย

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัยนี้

การศึกษาและวิจัยเรื่องนี้จะทำให้ได้รับความรู้เกี่ยวกับประวัติและวิวัฒนาการของการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยตั้งแต่สมัยแรกเริ่มตลอดมาจนกระทั่งปัจจุบัน (พ.ศ. 2514) อย่างสมบูรณ์ต่อเนื่องกัน อันอาจจะใช้เป็นหลักฐานอ้างอิงในการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเรื่องนี้ต่อไป และจะเป็นแนวทางในการศึกษาค้นคว้าต่อไปอีกด้วย นอกจากนี้ จะช่วยให้การผลิตหนังสือมีคุณภาพดีขึ้นซึ่งจะเป็นการส่งเสริมการอ่านอันจะเป็นประโยชน์ต่อห้องสมุดเป็นอย่างมาก

การสำรวจและงานวิจัยอื่นที่เกี่ยวข้อง

ได้เคยมีการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องการพิมพ์หนังสือในประเทศไทยมาบ้างแล้ว แต่ได้ศึกษาพร้อมกับเรื่องอื่น ๆ เสียเป็นส่วนมาก และศึกษาเฉพาะปริมาณการผลิตหนังสือเท่านั้น บุคคลที่เคยศึกษาถึงเรื่องการพิมพ์หนังสือมีดังต่อไปนี้

ปี พ.ศ. 2508 แม้นมาส ชวลิต ได้สำรวจเกี่ยวกับวัสดุเพื่อการอ่านในประเทศไทย เสนอต่อองค์การยูเนสโก มีชื่อว่า Survey Report on Reading

Materials in Thailand³ โดยได้สำรวจเรื่องต่าง ๆ เกี่ยวกับการพิมพ์หนังสือ ตลอดจนความสามารถในการอ่านของประชาชน สำหรับการผลิตหนังสือตัวเลขที่ได้จาก กรมศิลปากรระหว่างปี พ.ศ. 2502-2506 หมวดวิชาที่มีการผลิตมากที่สุดคือ ความรู้ทั่วไป สังคมศาสตร์ ศาสนา หมวดวิชาที่มีการผลิตน้อยคือ วิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ และยังได้วิเคราะห์ผลจากปริมาณการผลิตสิ่งพิมพ์ของสำนักพิมพ์ 6 แห่ง ปรากฏว่า จากจำนวนหนังสือ 2,616 ชื่อเรื่อง มีอยู่ 369 ชื่อเรื่องที่พิมพ์ซ้ำของเดิม และการผลิตหนังสือนวนิยายมีจำนวนมากที่สุด ที่ผลิตน้อยที่สุดคือหนังสือเกี่ยวกับการถ่ายรูป

นอกจากนั้น แม่นมาส ชาวลิต ยังได้สำรวจเกี่ยวกับการผลิตและการเผยแพร่วรรณกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนในประเทศไทย ระหว่างปี พ.ศ. 2496-2506 ได้เสนอรายงานเรื่อง Survey of Preparation, Production and Distribution of Literature for Children and Juveniles in Thailand⁴ ด้ยจากการสำรวจพบว่า หนังสือสำหรับเด็กและเยาวชนพิมพ์น้อยมาก คือ 194 ชื่อเรื่อง เท่านั้น ซึ่งควรจะได้ตีพิมพ์ให้มากขึ้นทั้งในค่านปริมาณและในสาขาวิชาต่าง ๆ โดยเฉพาะวิทยาศาสตร์

³Maenmas Chavalit, Survey Report on Reading Materials in Thailand (Bangkok: Department of Education Techniques, Ministry of Education, 1966), 29 pp.

⁴Maenmas Chavalit, Survey of Preparation, Production and Distribution of Literature for Children and Juveniles in Thailand (Bangkok: Department of Education Techniques, Ministry of Education, 1966), 29 pp.

Alice H. Palmer ได้สำรวจเรื่อง Textbook - Needs in Thailand, 1965-1980⁵ สรุปได้ว่า แบบเรียนระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษายังมีไม่เพียงพอ ระดับอุดมศึกษาไม่มีแบบเรียนเลย และในอีก 15 ปีข้างหน้าคาดว่าจะจำนวนนักเรียนระดับประถมศึกษาและอุดมศึกษาจะเพิ่มขึ้นเป็นสองเท่า ส่วนระดับมัธยมศึกษาจะเพิ่มเป็น 4 เท่า จึงจำเป็นที่จะต้องจัดหาแบบเรียนให้เพียงพอทุกระดับชั้นและสาขาวิชา

ใน พ.ศ. 2509 ฉวีลักษณ์ ศาตมย์ เสนอผลการวิจัยเรื่อง การผลิตและการใช้หนังสืออ้างอิงของไทย⁶ สรุปได้ว่า การผลิตหนังสืออ้างอิงของไทยจัดพิมพ์มากระหว่างปี พ.ศ. 2489-2508 และในปี พ.ศ. 2500 เป็นปีที่เริ่มจัดพิมพ์มากขึ้นเป็นลำดับ ทั้งนี้เนื่องมาจากความเจริญทางการศึกษา ฐานะทางเศรษฐกิจการครองชีพของประชาชนในระยะนี้ดีขึ้น ประกอบกับหน่วยราชการเริ่มสนับสนุนในการจัดทำหนังสือประเภทนี้ แต่ปัจจุบันการผลิตหนังสืออ้างอิงก็ยังมีปัญหาเรื่องผู้จัดทำ การพิมพ์ และการจำหน่าย กล่าวคือ ผู้จัดทำไม่ได้จัดทำหนังสืออ้างอิงประเภทที่อยู่ในความต้องการของผู้ใช้ให้เพียงพอ การจัดพิมพ์มุ่งถึงปริมาณมากกว่าคุณภาพทำให้ชำรุดเสียหายง่าย ยังขาดเครื่องมือช่วยค้นหาให้ผู้ใช้ไม่ได้รับความสะดวกในการใช้ การจำหน่ายอยู่ในวงแคบ เฉพาะจังหวัดพระนคร ชนบุรี เป็นส่วนมาก ไม่มีตัวแทนไปจำหน่ายในต่างจังหวัดทำให้การใช้ไม่แพร่หลาย และผู้ใช้ไม่ได้รับความสะดวกในการจัดซื้อ และปัญหาที่สำคัญคือผู้ผลิตไม่มีการสำรวจความต้องการของผู้ใช้ก่อนการผลิต ทำให้มีหนังสืออ้างอิงมากในบางประเภทและบางแขนงวิชาเท่านั้น นอกจากนั้น ฉวีลักษณ์ ศาตมย์ ยังได้รวบรวมรายชื่อ

⁵Alice H. Palmer, "Textbook - Needs in Thailand 1965-1980," (Bangkok: Education Division, USOM), 1965., 38 pp. (Mimeographed)

⁶ฉวีลักษณ์ ศาตมย์, "การผลิตและการใช้หนังสืออ้างอิงของไทย," (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2509) (อัคราเนา), 345 หน้า.

หนังสืออ้างอิงของไทยตั้งแต่ พ.ศ. 2400 ถึง 30 ตุลาคม พ.ศ. 2508 ไว้พร้อมทั้งกำกับอักษรย่อชื่อห้องสมุดที่มีหนังสือนั้น ๆ ไว้ด้วย

ในปี พ.ศ. 2510 สแตนลีย์ เอ บาร์เน็ตต์ (Stanley A. Barnett) และคณะ ได้สำรวจเรื่อง Developmental Book Activities and Needs in Thailand⁷ ใช้เวลาสำรวจระหว่าง 29 มกราคม ถึง 19 กุมภาพันธ์ ค.ศ. 1967 ในเรื่องการผลิตหนังสือและอุตสาหกรรมการผลิตหนังสือของไทย ผลการสำรวจพบว่า ตลาดการค้าหนังสือของไทยยังอยู่ในวงแคบ ส่วนใหญ่ของหนังสือที่ผลิตออกมาเป็นสิ่งพิมพ์ของทางราชการหรือองค์การพิมพ์แจก และเอกชนพิมพ์เพื่อเป็นของขวัญไม่ใช่พิมพ์เพื่อการค้า

พ.ศ. 2512 หลุยส์ เอช คูห์น (Louis H. Kuhn) ได้ทำการศึกษาเกี่ยวกับวัสดุเพื่อการอ่านใน 6 จังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และได้เสนอบทความเรื่อง Reading Materials and Printing Facilities in Six Northeast Changwads⁸ เพื่อเสนอต่อองค์การยูนิเซฟ จังหวัดที่ได้รับการศึกษาคือ ขอนแก่น มหาสารคาม กาฬสินธุ์ สกลนคร นครพนม และอุบลราชธานี การสำรวจเริ่มเมื่อวันที่ 19 พฤศจิกายน ถึงวันที่ 12 ธันวาคม 2512 พบว่า ใน 6 จังหวัดนี้มีหนังสือเรียนมากกว่าสิ่งพิมพ์อย่างอื่น แต่ยังไม่เรียกว่าสมบูรณต์ทีเดียว ครูส่วนมากยังไม่รู้จักวิธีใช้หนังสือเพื่อการสอน ประชาชนตามชนบทไม่ชอบอ่านหนังสือ หนังสือที่โรงเรียนเป็นหนังสือที่พิมพ์โดยองค์การการค้าของครูสภา มีร้านขายหนังสือและแผงขายหนังสืออยู่ตามอำเภอเป็นส่วนใหญ่

⁷Stanley A. Barnett and Other, Developmental Book Activities and Needs in Thailand. Agency for International Development, Contract No. AID/CSD-1162 (New York: Wolf Management Services, 1967), 160 pp.

⁸Louis H. Kuhn, Reading Materials and Printing Facilities in Six Northeast Changwads. Research and Evaluation Division USOM/Thailand (Mimeographed), 49 pp.

นอกจากนี้มีโรงพิมพ์และช่างพิมพ์ที่ สามารถพิมพ์หนังสือพิมพ์เป็นภาษาไทย อังกฤษ จีน ลาว และเวียตนาม ได้ กับยังมีพิมพ์ไค้ทั้งสี่และชาวคำ พิมพ์ไค้ทั้งปฏิทิน แขนป้ายโฆษณา ทั้หม้อ ใบปลิวโฆษณางานวัด การ์ดแต่งงาน หนังสือทางวิชาการ วารสารสำหรับครู และ โดยเฉพาะอย่างยิ่งวารสารที่มีรายการทีวีของ 5 ขอนแก่น เป็นหนังสือที่มีเนื้อหาสาระดี เทียบกับหนังสือชนิดเดียวกันที่พิมพ์ที่กรุงเทพฯ ทุกจังหวัดมีร้านพิมพ์อยู่ตามอำเภอเมือง ถ้า จังหวัดใหญ่จะมีประมาณ 6 ร้าน จังหวัดเล็กมี 2 ร้าน แต่ละร้านมีคนทำงานตั้งแต่ 1 ถึง 20 คน ยังทำบ่ล่อกเองไม่ได้ อุปกรณ์การพิมพ์ส่วนใหญ่ส่งมาจากกรุงเทพฯ มีเครื่องพิมพ์ยี่ห้อไฮเทลเบอร์กใช้ขาย กล่าวไ้ว่าการพิมพ์แต่ละจังหวัดมีคุณภาพดีและราคา ย่อมเยา ราคาวารสารครูมีตั้งแต่เล่มละ 1.80 บาท, 2.50 บาท

สุทัศน์ ส่องแสงจันทร์ ไ้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาประเภทของหนังสือ อนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพที่ค้ค้ดล่อก เรื่องจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติและเรื่องที่ได้จาก แหล่งอื่น ๆ ระหว่างปี พ.ศ. 2501-2510⁹ ไ้เสนอผลการสำรวจค้นคว้าถึงแนวโน้ม ในความสนใจของสังคมในแต่ละปีที่มีต่อเนื้อหาของหนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจศพที่ค้ค้ด ล่อกเรื่องจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติและเรื่องที่ได้จากแหล่งอื่น ๆ ในหมวดวิชา ่าง ๆ ประมาณของแต่ละหมวดวิชาเรื่องที่พิมพ์ออกบ่อยครั้ง หมวดวิชาที่ไม่ได้รับการ ติพิมพ์ออกเผยแพร่เลย และไ้เสนอแนะหลักเกณฑ์สำหรับการพิมพ์หนังสืออนุสรณ์ในงาน ฌาปนกิจศพให้มีปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม

ศูนย์วิทยทรัพยากร จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

⁹สุทัศน์ ส่องแสงจันทร์, "การศึกษาประเภทของหนังสืออนุสรณ์ในงานฌาปนกิจ ศพ ที่ค้ค้ดล่อกเรื่องจากต้นฉบับของหอสมุดแห่งชาติ และเรื่องที่ได้จากแหล่งอื่น ๆ ระหว่าง ปี พ.ศ. 2501-2510" (ปริญญาานิพนธ์มหาบัณฑิต วิทยาลัยวิชาการศึกษา ประสานมิตร, 2512) (อ้ค้สำเนา), 494, 7 หน้า.

วิทยานิพนธ์เรื่อง ปัญหาการควบคุมและการบริการทางบรรณานุกรมในประเทศไทย¹⁰ ของนางสาวนงลักษณ์ ไม่น่ายกิจ ได้เสนอผลการค้นคว้าในด้านที่เกี่ยวข้องกับการพิมพ์หนังสือไว้ตอนหนึ่ง คือปริมาณการผลิตสิ่งพิมพ์ในประเทศยังมีไม่มากนัก มีตัวเลขที่ได้จากหนังสือสถิติรายปีขององค์การสหประชาชาติ และที่รวบรวมจากหอสมุดแห่งชาติ สำหรับปี พ.ศ. 2494-2495 และ พ.ศ. 2500-2511 ใน พ.ศ. 2494 มีการผลิตหนังสือมากที่สุด 4,444 ชื่อเรื่อง พ.ศ. 2505 ผลิตหนังสือน้อยที่สุดเพียง 1,062 ชื่อเรื่อง ประเภทของหนังสือที่มีการผลิตมากคือ หมวดความรู้ทั่วไป พิมพ์มากที่สุดถึงร้อยละ 65.14 ประเภทที่ผลิตน้อยที่สุดคือ หมวดปรัชญา จำนวนผลิตสูงสุดเพียงร้อยละ 6 เหตุที่มีการผลิตหนังสือน้อยเพราะความสนใจในการอ่านหนังสือของคนไทยยังมีน้อย ขาดแคลนผู้เขียน และเนื่องจากขาดหลักเกณฑ์ในการเก็บสถิติทำให้ไม่สามารถทราบสถิติการผลิตสิ่งพิมพ์ได้อย่างแน่นอน ประกอบกับข้อบกพร่องของพระราชบัญญัติการพิมพ์พุทธศักราช 2484 ไม่มีผลบังคับใช้แก่สิ่งพิมพ์บางประเภท เช่น สิ่งพิมพ์รัฐบาล เทศบาล และสิ่งพิมพ์ที่รัฐมนตรีกำหนด ในส่วนอัตราค่าปรับก็ต่ำมากทำให้หอสมุดแห่งชาติได้รับสิ่งพิมพ์ไม่ครบ สำนักพิมพ์ โรงพิมพ์ หน่วยงานต่าง ๆ ส่วนใหญ่ไม่มีการทำรายชื่อสิ่งพิมพ์ที่พิมพ์เผยแพร่ และจำหน่าย การรวบรวมบรรณานุกรมแห่งชาติจึงไม่ได้ผล

นอกจากนี้ยังได้เสนอแนะในเรื่องการผลิตและการเก็บสถิติสิ่งพิมพ์ การแก้ไขพระราชบัญญัติการพิมพ์พุทธศักราช 2484 การแก้ไขพระราชบัญญัติคุ้มครองวรรณกรรมและศิลปกรรม พุทธศักราช 2474 การร่วมมือระหว่างห้องสมุดกับหน่วยงานต่าง ๆ ในการจัดทำรายชื่อสิ่งพิมพ์ที่ผลิต ความร่วมมือระหว่างสำนักพิมพ์และโรงพิมพ์ในการผลิตหนังสือและการทำรายชื่อหนังสือ

¹⁰ นงลักษณ์ ไม่น่ายกิจ, "ปัญหาการควบคุมและการบริการทางบรรณานุกรมในประเทศไทย" (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต แผนกวิชาบรรณารักษศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2513) (อักษำเนา), 380 หน้า.